

The Systematic Indexing of Information of Jurisprudence

Morteza Motaqinejad

Associate professor at Research Center for Islamic Information and Documents Management,
Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran.

m.motaqinejad@isca.ac.ir

Abstract

Indexing of jurisprudence is one of the most challenging indexing that has been done so far on various sciences; i.e., all the features of jurisprudence, such as the breadth of books, the history of time, and the breadth of arguments, has all caused the indexing of jurisprudence to face a serious challenge. This paper, which has been conducted through library research method and is based on description and analysis, has stated the following conditions for the method of indexing jurisprudential sources:

1. Full adherence to the terminology of jurisprudence, both in choosing the original subject and in the quality of writing;
2. If you need to combine terms for indexing, the criterion for the combination is the unity of the subject and nothing else;
3. Avoid taking jurisprudential rulings in the index due to the expansion of jurisprudential rulings and difference between the rulings in a subject;
4. Referring to the author's name in the indexes to make it easier for thinkers to have access;
5. Avoiding the use of terms of other sciences in jurisprudential indexes.

In addition, a critical look has been made at the proposed design of the study "preferred reasons for thematic index ... jurisprudential issues", which the critiques are: 1. Weakness of the researcher's reason for the necessity of indexing of jurisprudence, although there is a stronger reason for its necessity. 2. The paper states indexing the subject of jurisprudential rulings or all subjects of jurisprudence is ambiguous. 3. The lack of comprehensiveness and restriction in retrieving and searching, which is the only benefit of indexing. 4. The conceptual error of the index "obligation of zakat on property in An'am Thalathah" and the like scientifically.

Keywords

Critique of the paper, jurisprudential topics, subject of jurisprudence, indexing of jurisprudential resources, thematic-combinational index.

نمایه‌سازی نظام‌مند اطلاعات دانش فقه

مرتضی متقی‌نژاد*

چکیده

نمایه‌سازی دانش فقه از چالشی‌ترین نمایه‌سازی‌های است که تاکنون درباره علوم گوناگون انجام گرفته است؛ چه اینکه مجموع خصوصیات علم فقه مانند گستردگی کتاب‌ها، سابقه زمانی و گستردگی ادله، همه سبب شده است نمایه‌سازی دانش فقه با چالش جدی مواجهه باشد. این مقاله که با روش تحقیق کتابخانه‌ای انجام شده و براساس توصیف و تحلیل است شرایط ذیل را برای روش نمایه‌سازی منابع فقهی بیان کرده است:

۱. پیروی کامل از اصطلاح‌نامه فقه، چه در انتخاب اصل موضوع و چه در کیفیت نگارش؛
۲. در صورت نیاز به ترکیب اصطلاحات برای نمایه‌سازی، ملاک ترکیب، وحدت موضوع باشد نه چیز دیگر؛
۳. اجتناب از اخذ احکام فقهی در نمایه به جهت گستردگی احکام فقهی و تفاوت حکم‌ها در یک موضوع؛
۴. ذکر نام مؤلف در نمایه‌ها تا دسترسی به دیدگاه اندیشمندان آسان گردد؛
۵. اجتناب از استفاده اصطلاحات علوم دیگر در نمایه‌های فقهی.

در ضمن نگاهی نقادانه هم به طرح پیشنهادی مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی... موضوعات فقهی» شده است که نقدها عبارت‌اند از: ۱. ضعیف بودن دلیل محقق محترم بر ضرورت نمایه‌سازی دانش فقه با وجود اینکه دلیل قوی‌تر بر ضرورت آن وجود دارد. ۲. مقاله در اینکه نمایه‌سازی موضوع احکام فقهی را مطرح کرده یا همه مباحث دانش فقه را مبهم است. ۳. نبود جامعیت و مانعیت در بازیابی و جستجو که تنها ترین فایده نمایه‌سازی است. ۴. اشتباه مفهومی نمایه «وجوب زکات مال در انعام ثلاثه...» و مانند آن از نظر علمی.

کلیدواژه‌ها

نقد مقاله، مباحث فقهی، موضوع فقه، نمایه‌سازی منابع فقهی، نمایه موضوعی ترکیبی.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۸/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱/۱۶

* استادیار پژوهشکده مدیریت اطلاعات و مدارک اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.

m.motaqinejad@isca.ac.ir

از جمله مباحث مطرح در مدیریت و سازماندهی اطلاعات، تحلیل اطلاعات است. در تحلیل اطلاعات دو مسئله از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است: نخست شخص دربارہ محتوای یک منبع تصمیم‌گیری می‌کند؛ یعنی مشخص می‌کند که منبع دربارہ چه چیزی بحث کرده و محتوای علمی آن چیست؛ دیگر اینکه باید معین کند چه جنبه‌هایی از این مطالب برای کاربر مورد اہتمام است و چگونه می‌توان این مباحث را در دسترس او قرار داد تا بازیابی کامل انجام گیرد. این فرایند را تحلیل اطلاعات و فعالیت‌هایی که برای تحلیل منابع صورت می‌گیرد، ذخیرہ اطلاعات گویند (بہمن‌آبادی، ۱۳۸۵: ص ۶). با این توجہ دل‌مشغولی‌های مسئلہ ذخیرہ اطلاعات ہموارہ دو مسئلہ بودہ و خواهد بود:

۱. اطلاعات کجا ذخیرہ شود؟ یعنی ابزار ذخیرہ چہ باید باشد؛ البتہ بشر ہموارہ در گذشتہ از ابزارهایی برای ذخیرہ اطلاعات استفادہ کردہ است تا امروز کہ بہ عصر کامپیوتر و دنیای مجاز رسیدہ و مسئلہ ذخیرہ‌سازی اطلاعات از اہمیت خاصی برخوردار است و مواردی مانند فلاپی‌ها، دیسک‌ها، سی‌دی‌ها و فلش مموری‌ها برای ذخیرہ‌سازی و نقل و انتقال اطلاعات دیجیتالی استفادہ می‌شوند؛ گرچہ بہ جہت حجم اطلاعات، برخی از این‌ها دیگر جوابگو نیستند.

۲. اطلاعات چگونه باید ذخیرہ شوند، بہ صورت کتاب، بہ صورت مقالہ یا ہر چیز دیگری؟ برای این کار راہ‌حل‌های مختلفی تاکنون ارائه شدہ است؛ ولی ہر کدام در عین اینکہ از مزایایی برخوردارند، معایب گوناگونی ہم بہ ہمراہ دارند کہ در مجموع از ارزش روش‌ها کاستہ است. سرعنوان موضوعی، طرح‌های رده‌بندی، اصطلاح‌نامہ‌ها، نمایہ‌سازی‌ها و... نمونہ‌های بارز این تلاش ہستند؛ ولی با تحول پژوهش‌ها، گستردہ شدن کاربران و پیشرفتہ شدن مدل‌های نرم‌افزاری، معایب روش‌های ذخیرہ و بازیابی، بیش از پیش آشکار شدہ است. پرسش اساسی این است آیا سازماندہی اطلاعات دانش فقہ از طریق نمایہ‌سازی یک ضرورت بہ حساب می‌آید. بہترین روش برای استخراج ہوشمند اطلاعات فقہ، ذخیرہ و بازیابی آن از طریق نمایہ‌سازی کدام است؟

گرچه در مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی» (واردی، ۱۳۹۷) به این مهم یعنی نمایه‌سازی مباحث مطرح در منابع فقهی پرداخته شده است، به جهت اشکالات محتوایی که این مقاله دارد، بایسته بود طرحی جدید ارائه شود و در حد امکان، نواقص آن مقاله نیز یادآور شود؛ چه اینکه روشن کردن زوایای گوناگون موضوع «سازماندهی اطلاعات دانش فقه» که سالیانی است در قلمرو اصطلاح‌نامه‌نویسی و نمایه‌سازی عنوان شده، می‌تواند پرده از بسیاری از مشکلات در دسترسی به اطلاعات منابع موجود با سابقه بیش از هزار سال بگشاید.

۱. مفهوم‌شناسی

۱.۱. نمایه‌سازی

«نمایه» از مصدر «نمودن» یا «نماییدن» به معنای نشان‌دادن، نمایش‌دادن و راهنمایی کردن است (نوروزی و ولایتی، ۱۳۸۹: ص ۱۹). در حوزه علم اطلاعات و کتابداری «ثبت و ضبط محتوای اطلاعاتی مدارک با استفاده از روش‌های گوناگون به منظور سازماندهی اطلاعات به قصد سهولت بازیابی را نمایه‌سازی گویند» (نوروزی، ۱۳۹۳: ص ۱۷). «نمایه‌ساز» کسی است که عمل نمایه را انجام می‌دهد.

۱.۲. فقه

«فقه» در لغت به معنای دانستن و فهمیدن است (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۴: ص ۴۴۲؛ فیومی، ۱۴۱۴: ص ۴۷۹). این واژه در اصطلاح به معنای علم به احکام شرعی فرعی از طریق ادله تفصیلی است. میان فقیهان و اصولیان، همین معنا مشهور است (طوسی، ۱۴۰۳، ج ۱: ص ۲۱؛ حلی، ۱۴۰۳: ص ۱۷۷).

۱.۳. اصطلاح‌نامه

۱.۳.۱. تعریف اصطلاح

«اصطلاح، واژه کنترل‌شده و سازه لفظی یک مفهوم از دانش خاص است. این معنا فراگیرتر از اصطلاحات خاص رایج در علوم می‌باشد» (یعقوب‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۲: ص ۲).

۱.۳.۲. تعریف اصطلاحنامه (THESAURUS)

«تزاروس یا اصطلاحنامه، مجموعه اصطلاحات استاندارد شده در یک حوزه معرفتی است که فهرستی از واژه‌های کلیدی و کاربردی آن حوزه را ارائه می‌دهد و روابط سلسله‌مراتبی، مترادف و وابستگی بین مفاهیم را به نمایش می‌گذارد و از نظر ساختاری، گنجینه واژگان کنترل‌شده و سازمان‌یافته از مبحث خاص دانش بشری است؛ به عبارت دیگر اصطلاحنامه، کلیدواژه‌های نظام‌دار و فشرده‌ترین صورت چکیده‌های خلاصه‌شده که حامل اطلاعات حداکثری با کلمات حداقلی است و به‌عنوان بهترین وسیله جهت ذخیره و بازیابی اطلاعات آن حوزه به کار می‌رود» (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۱: ص ۱۳).

۲. چرایی نمایه‌سازی دانش فقه با وجود اصطلاحنامه فقه

با وجود اینکه اصطلاحنامه فقه نوشته شده است و مشکل کاربران را برای مراجعه به متون فقهی برطرف می‌کند، چه نیازی هست که منابع فقهی نمایه شوند؟ اگر به اصطلاحنامه فقهی که الان موجود است مراجعه شود، همه پنجاه هزار اصطلاح و واژه به متون فقه پیوند داده شده‌اند؛ نه یک متن بلکه ده‌ها متن و استناد محتوایی برای تک‌تک آنها وجود دارد و همه قابل استفاده‌اند. اگر دانش فقه نمایه‌سازی هم نشود، موضوعات فقهی از طریق همین متن‌های پیوند داده شده، به صورت دقیق قابل بازیابی‌اند؛ یعنی اصطلاحنامه فقه درحقیقت مجموعه ساختارمند از اصطلاحات نمایه‌ای است و با توجه به اینکه این مجموعه به منابع دست اول فقهی مستند شده است، به نوعی بخش قابل توجهی از فقه نمایه شده است؛ ولی باید توجه داشت که اصطلاحات مرتبط با دیدگاه‌ها، ادله، احکام و غیره به صورت جزئی براساس سیاست‌گذاری خاص در اصطلاحنامه وجود ندارند. و فایده نمایه‌سازی این است که اصطلاحات موضوعات پیش‌گفته را به اصطلاحنامه اضافه و منابع بیشتری را هم به آنها ضمیمه می‌کند.

فقه

بنابر آنچه گفته شد اگر کسی بگوید علت نمایه‌سازی منابع فقهی به سبب عدم پیوند اصطلاحات به متون و وجود نداشتن استناد محتوایی برای تک‌تک آنهاست، این دیدگاه، نگاه درست و پذیرفتنی نخواهد بود (واردی، ۱۳۹۷: ص ۷۹). دست کم اگر برای همین موردی (زکات اموال) (همان: ص ۱۰۰) که محقق محترم برای نمونه، نمایه‌سازی آن را مطرح کرده، به اصطلاح‌نامه مراجعه می‌کرد، متوجه می‌شد که ده‌ها متن کتاب‌های فقهی به این اصطلاح پیوند داده شده و همه قابل بازیابی‌اند.

۲.۱. نقش آلی یا استقلالی بودن اصطلاح‌نامه فقه در نمایه‌سازی

برخی بر این باورند که اصطلاح‌نامه فقه به خودی خود هیچ فایده‌ای ندارد. تنها نقش و فایده آن این است که قالب و ابزار نمایه‌سازی قرار می‌گیرد؛ یعنی جنبه آلیت دارد؛ از این رو با وجود اینکه اصطلاح‌نامه فقه وجود دارد، چاره‌ای جز نمایه‌سازی متون فقهی نیست (همان: ص ۷۷-۷۸). این نگاه نیز نگاه مثبتی نخواهد بود؛ چون اصطلاح‌نامه‌های موجود این گونه نیستند. اصطلاح‌نامه فقه به جهت پیوندی که با متون دارد، مانند یک نمایه می‌توان از آن استفاده کرد و آلی بودن یا استقلالی بودن هیچ نقشی در این مرحله ندارد. افزون بر این اصطلاح‌نامه به لحاظی می‌تواند آلی باشد؛ یعنی در بیان دیدگاه‌ها، ادله و احکام به کمک نمایه‌سازی تفصیلی بیاید و در عین حال لحاظ استقلالی خودش را هم داشته باشد؛ یعنی تولید علم و نوآوری داشته باشد؛ چه اینکه نوآوری، یعنی به کارگیری داشت‌ها و توانایی‌های ذهنی بر اساس تحلیل و ترکیب مفاهیم برای رسیدن به یک فکر و مفهوم جدید که این ارزش در هر اصطلاح‌نامه‌ای محقق است؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت اصطلاح‌نامه فقه ناظر بر دانش فقه است؛ اینکه هر واژه و اصطلاح به تنهایی معنای بدوی و تصویری به همراه دارد که بعد از برقراری روابط با واژه‌های دیگر، ساختاری را به نمایش می‌گذارد که غالباً فهم جدید و معنای قوی‌تری فراتر از معنای تصویری ارائه می‌دهد؛ افزون بر این، جایگاه علمی دانش فقه را هم به نمایش می‌گذارد، در اینکه چه بحث‌هایی در این علم، کم کار شده است و نیاز به

تکمیل دارد و چه بحث‌هایی زیاد کار شده است و نیاز به پالایش دارد و چه مقدار از علوم دیگر استفاده شده است که نیاز به آسیب‌شناسی یا ارزش‌گذاری دارد؛ بنابراین اصطلاح‌نامه فقه به خودی خودی هم قابل استفاده است.

۳. دلیل اصلی ضرورت نمایه‌سازی اطلاعات منابع فقهی

همان‌طوری که باید برای حجیت یک فتوا و حکم دلیلی وجود داشته باشد، همچنین باید جستجوی کامل انجام گیرد تا یقین پیدا شود تمام مطالب، دیدگاه‌ها و ادله مرتبط دیده شده است؛ چنان‌که در تعریف اجتهاد آمده است «اجتهاد عبارت است از استفراغ وسع جهت تحصیل ظن به حکم شرعی» (نووی، بی‌تا، ج: ۱، ص: ۴۲-۴۱)، یا «اجتهاد عبارت است از استفراغ وسع جهت تحصیل حجت به حکم شرعی» (آخوند خراسانی، ۱۴۱۵، ج: ۲، ص: ۴۲۲). چنان‌که ملاحظه می‌کنید استفراغ وسع از ارکان اجتهاد است و کمیت استفراغ وسع در گرو قدرت بر دسترسی به اطلاعات فقهی است و این دسترسی به لحاظ زمان فرق می‌کند. امروزه با بررسی چند کتاب و چند دیدگاه، جستجوی کامل حاصل نخواهد شد؛ چه اینکه محتویات دانش فقه با هزاران کتاب در نرم‌افزارهای متفاوت ذخیره شده‌اند و به جهت ارتباط نداشتن محتویات و مباحث کتاب‌ها به یکدیگر، رسیدن به استفراغ تام در همه مباحث فقهی از مجموع کتاب‌ها با گستردگی آن‌ها به لحاظ خود فقه و به لحاظ ارتباط آن با علوم دیگر برای یک انسان با عمر محدود کاری غیرممکن تلقی می‌شود و جستجوی لفظی به جهت اتکای آن بر لفظ واحد بدون معنا و ارتباط مفهومی و نادیده گرفتن الفاظ و کلمات مشابه و نیز به جهت عدم دخالت فهم انسان در گزینش موضوعات- از جامعیتی که اطمینان‌آور باشد و تحصیل استفراغ تام نماید، برخوردار نیست؛ از این‌روی این نمایه‌سازی موضوعی است که همه کتاب‌ها، دیدگاه‌ها، تمامی الفاظ مترادف و مشابه حتی تشابه معنایی با فهم حداقل دو کارشناس فقه (محقق و کنترل‌کننده - روشی که هم‌اکنون در پژوهش‌کده اطلاعات و مدارک اسلامی در جریان است) - را در هر بحث فقهی یک‌جا به نمایش می‌گذارد که جستجوی و بازیابی

آنها از طریق واژه‌ها و اصطلاحات متعارف فقهی امکان‌پذیر است؛ افزون‌براین به جهت ارتباط اصطلاحات فقهی با یکدیگر در این نمایش، هم در فهم بحث فقهی و هم در گزینش مباحث مرتبط اگر نگوئیم فهم کامل ارائه می‌دهد، حداقل می‌توان گفت فهم اطمینان‌آوری به همراه دارد؛ بنابراین حجیت فتاوا در گرو استفراغ تام و استفراغ تام در گرو بررسی تمامی اطلاعات فقهی و آن هم امروزه از طریق نمایه‌سازی موضوعی حاصل است.

۳.۱. دلیل دیگر بر ضرورت نمایه‌سازی منابع فقهی

اگر نمایه‌سازی صورت نگیرد، فقیه در رسیدن به مطلوب وقت زیادی صرف خواهد کرد و درنهایت سرگردان خواهد بود؛ چنان‌که گفته شده است: «دربارهٔ اینکه چه ضرورتی اقتضا می‌کند که مدیریت (نمایه‌سازی) اطلاعات منابع فقهی بحث و بررسی شود، کافی است به این نکته اشاره شود: علم فقه یکی از کهن‌ترین و پُردامنه‌ترین علوم اسلامی است. هزاران متن (کتاب، پایان‌نامه و مقاله) از عصر ائمه تا به زمان ما تصنیف و تألیف شده‌اند؛ ولی اطلاعات عالمان و فقیهان اسلامی دربارهٔ آنها اندک است. هر کس تعداد محدودی از منابع را در اختیار دارد یا اصولاً از آنها اطلاع ندارد و اگر اطلاع و حتی دسترسی به آنها داشته باشد، امکان استفادهٔ بهینه برایش فراهم نیست؛ افزون‌براین، در عصر حاضر با پیشرفت فناوری و اشاعه کتابخانه‌های الکترونیکی و دیجیتالی، منابع فقهی فراوانی در شبکه و سیستم‌های الکترونیکی انباشته شده است. این نه تنها جستجوگر را در مقام بازیابی به اطلاعات دلخواه راهنمایی نمی‌کند، بلکه موجب سرگردانی و صرف وقت زیاد وی نیز می‌گردد.

بنابراین، اگر اطلاعات فقهی به صورت علمی و فنی سازماندهی گردد و مدیریت محتوایی منابع فقهی به وجود آید، این کاستی در ارائهٔ اطلاعات فقهی از بین می‌رود. بدین جهت، در ضرورت مدیریت اطلاعات منابع فقهی بحثی نیست (واردی، ۱۳۹۷: ص ۷۸). بدیهی است این دلیل تنها می‌تواند اثبات کند که مدیریت دانش فقه بر اساس

نمایه‌سازی چیز خوبی است؛ چه اینکه سرگردان‌نبودن و ارزش وقت را دانستن مطلوب است؛ ولی نمی‌تواند دلیلی بر وجوب مدیریت دانش فقه بر اساس نمایه‌سازی شود؛ چه اینکه اگر فقهی با سرگردانی و صرف وقت زیاد به استفراغ تام برسد، کفایت می‌کند.

۴. طرح پیشنهادی برای طراحی نمایه‌سازی محتویات دانش فقه

قبل از بیان طرح پیشنهادی چند نکته نیاز به یادآوری است:

یک. هدف اصلی نمایه‌سازی این است که کاربر و جستجوگر را به مطلوب مورد نظر که در متن و منبع وجود دارد، رهنمون سازد؛ از این روی برای اینکه کاربر دقیق‌تر یک مفهوم یا یک موضوع را بازیابی کند و از ریزش اطلاعاتی برخوردار نباشد، نمایه‌ساز چند اصطلاح و واژه را با هم ترکیب می‌کند تا جستجوگر به‌طور دقیق و بدون ریزش اطلاعات به درخواستی مورد نظر رهنمون شود.

دو. چون مفردات این‌گونه نمایه‌ها از طریق اصطلاح‌نامه انتخاب می‌شوند؛ از این رو تنها راه جستجو عبارت‌های نمایه‌ای، اصطلاحاتی‌اند که در اصطلاح‌نامه موجودند؛ یعنی کاربر از طریق اصطلاح به نمایه می‌رسد و از طریق نمایه به متن مورد نظر هدایت می‌شود.

سه. جستجوی اصطلاح‌نامه‌ای تنها از طریق یک اصطلاح ممکن است. برای جستجویی که از ترکیب دو اصطلاح بخواهد محقق شود، تاکنون برنامه‌ای نوشته نشده است.

چهار. این طرح بنا دارد همه اطلاعات فقهی (هزاران متن و کتاب از قرن اول هجری تا به زمان ما) را در یک شبکه گسترده نمایه‌سازی کند.

پنج. بر اساس استقرایی که انجام داده‌ام، می‌توان گفت: اطلاعات دانش فقه از شش بحث اساسی تشکیل شده است: ۱. موضوعات فقهی؛ ۲. احکام فقهی؛ ۳. تعریف مفاهیم؛ ۴. ادله فقهی که شامل آیات، روایات، قواعد و غیره می‌شود؛ ۵. دیدگاه‌های اندیشمندان که نظریات و نقدها را شامل می‌شود؛ ۶. حکمت‌ها، علت‌ها و فلسفه‌ها.

در نمایه‌سازی شرایط ذیل لازم است:

۴.۱. پیروی کامل از اصطلاح‌نامه

در اخذ اصطلاحاتی که نمایه از آنها ساخته می‌شود، از اصطلاح‌نامه پیروی شود، چه در انتخاب اصل موضوع و چه در کیفیت نگارش.

در انتخاب اصل موضوع، برای مثال اگر در بحث «زکات اموال»، اصطلاح‌نامه صد موضوع فقهی پیشنهاد داده است، هر اصطلاح به‌عنوان یک موضوع به‌عنوان نمایه اول و رابط جستجوگر با ورود به منابع انتخاب گردد؛ سپس تمام مباحث پیرامون آن به‌عنوان نمایه به‌صورت الفبایی موضوعی زیرمجموعه آن قرار گیرند مانند «زکات نقدین» و نمایه‌های فرضی مانند: ۱. شرایط زکات نقدین، ۲. دیدگاه شهید اول درباره زکات نقدین، ۳. نقد شهید ثانی بر دیدگاه شهید اول در زکات نقدین. مراد از ارتباط موضوعی یعنی دیدگاه‌های مرتبط؛ هم اگرچه از نظر الفبایی با یکدیگر فاصله دارند، ولی به جهت گستردگی مباحث فقهی این فاصله، کاربر را با چالش مواجهه می‌کند؛ از این روی نمایه‌های مرتبط (مانند شماره ۲ و ۳ نمایه‌های فرضی) در کنار یکدیگر قرار گیرند که نیاز به سیاست‌گذاری دارد.

اما در نگارش، هدف اصلی نمایه‌سازی کمک به جستجوگر است و راه رسیدن به این هدف این است که در نمایه‌سازی، اصطلاحاتی انتخاب شوند که از نظر نگارش با اصطلاح‌نامه هماهنگ باشند. مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی» عبارت «وجوب زکات مال بر بالغ عاقل آزاد» را به‌عنوان نمایه انتخاب و ادعا کرده که به کمک اصطلاح‌نامه فقه چنین نمایه‌ای را ساخته است (واردی، ۱۳۹۷: ص ۱۰۰)؛ در حالی که پنج ناهماهنگی بین این نمایه با اصطلاح‌نامه فقه وجود دارد. از این عبارت در اصطلاح‌نامه فقه، اصطلاحات (شرایط زکات، زکات اموال (نه مال)، بلوغ زکات‌دهنده، عقل زکات‌دهنده، حریت زکات‌دهنده) اخذ شده است که از هیچ کدام از اینها در این نمایه استفاده نشده است و این سبب گمراهی کاربر خواهد شد که اصطلاح انتخابی با جایگاه ذخیره نمایه دو چیز است.

۴.۱.۱. مراد از موضوع در بحث نمایه‌سازی دانش فقه

بدیهی است مراد از موضوع در بحث نمایه‌سازی دانش فقه همه مباحث و موضوعات مطرح در دانش فقه است، نه موضوع اصطلاحی فقه در قبال احکام فقهی؛ چون دانش فقه تنها از موضوع مصطلح بحث نمی‌کند بلکه از احکام فقهی، ادله احکام، تعریف مفاهیم، مبادی و مبانی مسائل فقهی حتی فلسفه احکام و مباحث مرتبط با آن‌ها بحث می‌کند. همه این‌ها از مباحث دانش فقه هستند و باید نمایه شوند که این مطلب در عنوان مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی» مبهم است که آیا این مقاله می‌خواهد روش نمایه‌سازی تمام مباحث فقهی را بیان کند یا تنها موضوعات مرتبط به احکام فقهی را شاید بتوان گفت اصلاً مبهم نیست، بلکه عنوان مقاله اشاره دارد به نمایه‌سازی موضوع اصطلاحی در قبال احکام نه همه مباحث فقهی؛ چون در تعریف نمایه ترکیبی آورده است: «از ترکیب چند واژه نمایه‌ای برای ارائه یک مفهوم یا موضوع به وجود می‌آید» (همان: ص ۱۰۰). از این عبارت فهمیده می‌شود مراد از موضوع، موضوع اصطلاحی مراد است نه همه مباحث فقهی؛ چه این که اگر همه مباحث مورد نظر بود، لازم نبود در تعریف نمایه ترکیبی کلمه مفهوم به عنوان تقسیم در قبال موضوع ذکر شود.

۴.۱.۲. مراد از موضوع، موضوع خاص فقهی است نه موضوع عام فقهی

توضیح مطلب این است که عبارت «تجب زكاة المال... فی الانعام الثلاثة والغلات الأربع والنقدين...» (شهید اول، ۱۴۱۱: ص ۴۱) را می‌توان به دو روش نمایه‌سازی کرد: الف) روش موضوع عام فقهی: مانند «زکات مال در انعام ثلاثة، غلات و نقدین» (همان: ص ۱۰۰) که زکات مال در این نمایه یک موضوع عام دارای مصادیق و افراد متعدد است که این موضوع عام در ترکیب نمایه همه موضوعات خاص مرتبط قرار می‌گیرد. ب) روش موضوع خاص فقهی: (هماهنگ با اصطلاح‌نامه فقه) مانند: ۱. دیدگاه شهید اول، درباره زکات گاو؛ ۲. دیدگاه شهید اول درباره زکات گوسفند؛ ۳. دیدگاه

شهید اول درباره زکات شتر؛ ۴. دیدگاه شهید اول درباره زکات غلات؛ ۵. دیدگاه شهید اول درباره زکات درهم و دینار.

۴.۱.۳. معلومیت موضوع در روش خاص

ترجیح با روش موضوع خاص است؛ چون:

موضوع به درستی معلوم و روشن است و حکم خاص خودش را هم دارد، به خلاف روش عام که موضوع اصلی در آن مبهم است؛ برای مثال می‌توان پرسید در نمایه پیش گفته موضوع اصلی کدام است و حکم آن چیست. آیا زکات مال است یا زکات انعام ثلاثه و.... دیدگاه نویسنده مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی» این است که این عبارت در پی بیان یک موضوع فقهی است و آن هم زکات مال است؛ چون بیان می‌کند با هریک از واژه‌های ترکیبی بخواهید جستجو کنید، به آن موضوع خواهید رسید و تنها ترین موضوعی که این ویژگی را دارد زکات مال است؛ در حالی که بی‌شک این درست نیست؛ چه اینکه زکات مال کلی‌ای است که به لحاظ کلیت احکامی دارد؛ ولی به لحاظ جزئیت و افراد، وجودش در ضمن وجود موضوعات دیگر متبلور است و به صورت مستقل وجود ندارد تا برای آن حکمی فرض شود و به لحاظ افراد و جزئیات، به موضوعات متعدد تقسیم می‌شود و هر کدام از آنها حکم جدای از هم و گاهی هم متفاوت از یکدیگر دارند. اگر محقق محترم به همین موضوع مورد بحث، یعنی واژه زکات اموال از اصطلاح‌نامه فقه نظر می‌افکند، متوجه می‌شد بیش از دویست زیرمجموعه و فرد برای زکات اموال بیان شده است.

۴.۱.۴. عدم جامعیت و مانعیت در بازیابی با اکتفاء به موضوعات عام فقهی

با اکتفا به موضوعات خاص در جستجو، ریزش اطلاعاتی لازم نمی‌آید، به خلاف موضوعات عام؛ چون در همین موضوع مورد بحث یعنی «زکات مال» که هم‌اکنون در اصطلاح‌نامه فقه صدها موضوع فرعی و مرتبط با ده‌ها منابع به همراه دارد، اگر دست کم هزار کتاب فقهی را اضافه کنیم (بر اساس ادعا که همه منابع فقهی باید نمایه‌سازی

شوند)، کمترین چیزی که می‌توان تصور کرد از هر کتابی یک اصطلاح به اصطلاحات موجود اضافه شود، بدون شک زیرمجموعه زکات مال بیش از هزار موضوع خواهد شد. ضمن اینکه این هزار اصطلاح را از قرن اول تاکنون دانشمندان هر قرن نقد و بررسی کرده‌اند و دست کم چیزی که ممکن است این است که در هر قرنی یک دانشمند راجع به موضوعات هزارگانه نظری را مطرح کرده و در مجموع حداقل نمایه‌ای که برای زکات اموال متصور است، پانزده هزار نمایه است و اگر این اصطلاح عام در ترکیب نمایه همه موضوعات فرعی قرار گیرد و بخواهید تمام موضوعات فرعی را از طریق این موضوع در دسترس کاربر قرار دهید، آیا با این کار، کاربر دقیق به مطلوب رهنمون می‌شود؟ برای مثال اگر کاربر بخواهد راجع به زکات نقدین در فقه تحقیقی انجام دهد، صاحب نظریه روش موضوع عام «زکات مال در انعام ثلاثه، غلات و نقدین» را ارائه داده است و اگر کاربر بخواهد از طریق زکات مال (چون جستجوی ترکیبی در اصطلاح‌نامه ممکن نیست) جستجو کند، دست کم چیزی که او با آن مواجه می‌شود، پانزده هزار نمایه است که زکات نقدین هم در بین آن‌ها وجود دارد و باید بگردد تا مطلوبش را بازیابی کند و اگر همه کتاب‌های فقهی در طول تاریخ نمایه ترکیبی شوند و از هر کدام از واژه‌های عام جستجو و بازیابی صورت گیرد، چگونه به موضوع و مطلوب رهنمون می‌شویم؟ با کدام ابزار؟ به نظر می‌رسد اگر بخواهیم این گونه به جستجوگر کمک کنیم، بهتر است متن کتاب در خدمت کاربر قرار گیرد و جستجوی متنی خیلی زودتر و دقیق‌تر کاربر را به مطلوب می‌رساند، به‌خلاف جستجوی با روش موضوع خاص که کاربر و جستجوگر را دقیق به مطلوب و موضوع خاص رهنمون می‌سازد.

۴.۱.۵. اشتباه علمی در نوشتن نمایه‌ها بر اساس موضوعات عام

به‌نظر می‌رسد نمایه «وجوب زکات مال در انعام ثلاثه، غلات و نقدین» و مانند آن که تحلیل علمی مقاله پیش گفته بر اساس موضوعات عمومی نوشته شده است، از نظر علمی

اشتباه است؛ چه اینکه زکات مال در قبال زکات ابدان، کلی‌ای است که به اعتبار کلیت، احکامی دارد مانند شرایط و غیره؛ ولی وجود خارجی ندارد مگر به لحاظ افراد، مثل وجوب نماز و وجوب حج که به لحاظ افراد، وجود خارجی دارند و اگر بخواهیم افراد را ذکر کنیم، نیازی به بیان کلی نیست. برای مثال اگر بخواهیم راجع به حکم نماز جمعه یا حج تمتع مطلبی بنویسیم، باید خصوصیات فردی را ذکر کنیم؛ یعنی بگوییم وجوب نماز جمعه یا وجوب حج تمتع. پس در بیان خصوصیات فرد که کلی در آن مستتر است، از کلی استمداد نمی‌شود، بلکه این یک اشتباه آشکار است که در بیان خصوصیات فرد، از کلی استفاده شود؛ مثلاً گفته شود وجوب نماز در نماز ظهر، وجوب حج در حج تمتع، وجوب زکات مال در نقدین، وجوب زکات مال در انعام ثلاثه، بلکه نمایه صحیح، وجوب نماز ظهر، وجوب حج تمتع، وجوب زکات نقدین، وجوب زکات انعام ثلاثه و مانند آن است.

۴.۲. وحدت موضوع ملاک ترکیب در نمایه‌ها

اگر در نمایه برای نشان‌دادن یک موضوع فقهی نیاز به ترکیب شد، ملاک ترکیب باید یک موضوع فقهی باشد نه بیشتر، مانند «دیدگاه ابن‌ادریس درباره زکات نقدین». این نظریه همان نظریه نمایه‌سازی پیش‌همارایی است: «به‌طور خلاصه می‌توان گفت که نمایه‌سازی پیش‌همارا به شیوه‌ای اطلاق می‌شود که در آن، گاهی اوقات اصطلاح‌های نمایه‌ای در موقع نمایه‌سازی و ذخیره‌سازی با هم ترکیب و همارایی می‌شوند، مانند توصیف‌گر عبارتی «اقتصاد اطلاعات» به جای توصیف‌گرهای تک‌واژه‌ای «اطلاعات» و «اقتصاد».... هدف اصلی پیش‌همارایی اصطلاح‌های نمایه‌ای، جلوگیری از ابهام و نارسایی مفهومی آنها در هنگام جستجو و بازیابی است... هدف دوم... کاهش «ریزش کاذب» اطلاعات و جلوگیری از بازیابی ناخواسته مدارک غیرمرتبط است (نوروزی، ۱۳۹۳: ص ۹۹)؛ بنابراین نمی‌توان نمایه ترکیبی فقه را یک نظریه ابداعی و بدون پیشینه دانست (واردی، ۱۳۹۷: ص ۷۸). تنها تفاوت آن دو در کیفیت جستجو است. در پیش‌همارا چون از

کتاب و از نمایه جستجو صورت می‌گیرد، به صورت ترکیبی جستجو می‌شود و در نمایه ترکیبی فقه چون از اصطلاح‌نامه جستجو صورت می‌گیرد در حال حاضر جستجوی ترکیبی ممکن نیست.

بنابر آنچه گفته شد نمایه «وجوب زکات مال در انعام ثلاثه، غلات و نقدین» که سه موضوع فقهی را با هم مطرح کرده است، قابل دفاع نیست؛ چه اینکه ملاکی برای ترکیب وجود ندارد؛ اگر ملاک سه موضوع، وحدت حکم یعنی وجوب است، باید گفت همه فقها چنین حکمی را قبول ندارند؛ افزون بر این می‌توان پرسید اگر فقیهی در زکات نه‌گانه اموال قائل به وجوب بود، آیا همه موارد را باید در یک نمایه به نمایش گذاشت؟

۴.۳. اجتناب از نمایه احکام فقهی

به جهت گستردگی احکام فقهی و تفاوت حکم‌ها در یک موضوع حتی از یک فقیه به لحاظ زمان یا به لحاظ شرایط از اخذ احکام فقهی در نمایه باید خودداری کرد؛ چرا که این اخذ احکام براساس دیدگاه فقیهان به لحاظ احکام پنج‌گانه تکلیفی و احکام وضعی سبب نامأنوس بودن نمایه‌ها و چون همه در یک برنامه جمع هستند، سبب نامأنوس شدن فقه شیعه خواهد شد؛ برای مثال در یک موضوع تکلیفی براساس دیدگاه و براساس شرایط صدها بار حکم حتی نقیض آن را باید تکرار کرد که یکی قائل به حرمت است، دیگری وجوب و سومی استحباب و... و فایده مهمی هم برای کاربر ندارد؛ چون با مراجعه به متن متوجه این احکام خواهد شد.

۴.۴. ذکر نام نویسنده کتاب در نمایه

دیدگاه فقها برای کاربران مهم است و چون حجم کتاب‌های فقهی و مؤلفان زیاد است و خیلی از کاربران از رابطه یک کتاب با نویسنده آن خبر ندارد، تنها راه جستجو برای دیدگاه دانشمندان این است که در هر نمایه‌ای که مربوط به یک فقیه است، اسم این

شخص در نمایه ذکر شود، اگرچه کتاب و متن مال خودش باشد، تا نقصی در اطلاع‌رسانی به وجود نیاید.

۴.۵. اجتناب از اصطلاحات علوم دیگر در نمایه فقهی

امروز جستجوی اطلاعات دانش فقه، تنها از طریق اصطلاح‌نامه فقه ممکن است؛ از این روی باید از استفاده از اصطلاحات علوم دیگر در نمایه فقه خودداری شود؛ برای محققى که می‌خواهد درباره مسیحیت در فقه تحقیقی انجام دهد، با جستجوی واژه «مسیحیت» تنها چیزی که به نمایش درمی‌آید، این است که اطلاعات موجود نیست. در حالی که اطلاعات موجود است. تنها اشتباهی که صورت گرفته این است که واژه مسیحیت از اصطلاح‌نامه دیگر انتخاب شده است. مانند «زکات مال در مسیحیت و یهودیت» که نویسنده محترم مقاله پیش گفته پیشنهاد داده است (واردی، ۱۳۹۷: ص ۱۰۴). اصطلاح مسیحیت و اصطلاح یهودیت را از اصطلاح‌نامه کلام اسلامی گرفته و در این نمایه از آنها استفاده کرده است.

افزون بر این، استفاده از برخی اصطلاح‌نامه‌ها مثل اصطلاحات عمومی از ارزش علمی نمایه‌های فقهی می‌کاهد. راه چاره این است اینگونه واژه‌ها در اصطلاح‌نامه فقه اخذ شوند و با مباحث مرتبط رابطه برقرار شود؛ مثلاً واژه «مسیحیت» اخذ شود و با اصطلاحات گوناگون مسیحیت که هم‌اکنون در اصطلاح‌نامه فقه (۲۱ عنوان) موجودند، رابطه وابستگی برقرار کند و در نمایه از آنها استفاده شود.

۵. نمونه تصویری طرح پیشنهادی

این طرح را با ذکر مثالی می‌توان روشن و شفاف کرد:

تجب زكاة المال على البالغ العاقل الحر المتمكن من التصرف فى الانعام الثلاثة والغلات الأربع والنقدين، وتستحب فيما تنبت الأرض من المكيل والموزون، وفى مال التجارة وأوجهها ابن بابويه فيه وفى إناث الخيل السائمة ديناران عن العتيق ودینار عن غيره، ولا تستحب فى الرقيق والبغال والحمير (شهید اول، ۱۴۱۱: ص ۴۱).

فقه

۱. دیدگاه شهید اول درباره شرایط پرداخت زکات مال؛
۲. دیدگاه شهید اول درباره شرطیت عقل زکات‌دهنده مال؛
۳. دیدگاه شهید اول درباره شرطیت بلوغ زکات‌دهنده مال؛
۴. دیدگاه شهید اول درباره شرطیت حریت زکات‌دهنده مال؛
۵. دیدگاه شهید اول درباره شرطیت قدرت تصرف زکات‌دهنده مال؛
۶. دیدگاه شهید اول درباره زکات گاو؛
۷. دیدگاه شهید اول درباره زکات گوسفند؛
۸. دیدگاه شهید اول درباره زکات شتر؛
۹. دیدگاه شهید اول درباره زکات غلات؛
۱۰. دیدگاه شهید اول درباره زکات درهم و دینار؛
۱۱. دیدگاه شهید اول درباره زکات موزون؛
۱۲. دیدگاه شهید اول درباره زکات مکیل؛
۱۳. دیدگاه شهید اول درباره زکات نباتات؛
۱۴. دیدگاه شهید اول درباره زکات مال تجارت؛
۱۵. دیدگاه شهید اول درباره زکات اسب ماده سائمه؛
۱۶. دیدگاه شهید اول درباره زکات بر عبد؛
۱۷. دیدگاه شهید اول درباره زکات الاغ؛
۱۸. دیدگاه شهید اول درباره زکات قاطر؛
۱۹. دیدگاه ابن بابویه درباره زکات مال تجارت.

۵.۱. اشتباه در فهم عبارت لمعه

یادآوری این نکته هم لازم است که محقق محترم مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی» از عبارت شهید اول، نمایه «وجوب زکات مال در مال التجاره و خیل سائمه نزد ابن بابویه قمی» را پیشنهاد داده است (همان: ص ۱۰۰)؛ درحالی که این عبارت، دیدگاه شهید اول است نه ابن بابویه؛ چون عبارت «فی

إنّ الخيل السائمة» عطف به «فی مال التجاره» است نه به «فیه»؛ بنابراین براساس دیدگاه ایشان «استحباب زکات مال در خیل سائمه» نزد شهید اول صحیح است.

نتیجه گیری

دسترسی کامل به اطلاعات فقهی در فضای دیجیتال، ضرورت نمایه سازی آن را اجتناب ناپذیر کرده است. روش ساخت نمایه اطلاعات فقهی از چالش های جدی محققان است. شرایط طرح پیشنهادی عبارت اند از:

۱. پیروی کامل از اصطلاح نامه فقه، چه در انتخاب اصل موضوع و چه در کیفیت نگارش؛

۲. در صورت نیاز به ترکیب اصطلاحات برای نمایه سازی، ملاک ترکیب، وحدت موضوع باشد نه چیز دیگر؛

۳. اجتناب از اخذ احکام فقهی در نمایه به جهت گستردگی احکام فقهی و تفاوت حکم ها در یک موضوع حتی از یک فقیه به لحاظ زمان و شرایط؛

۴. ذکر نام مؤلف در نمایه ها تا دسترسی به دیدگاه اندیشمندان آسان گردد؛

۵. اجتناب از استفاده اصطلاحات علوم دیگر در نمایه های فقهی.

روش پیشنهادی نویسنده مقاله «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی» اشکال های اساسی دارد:

۱. جامع ندیدن، یعنی نمایه سازی یک کتاب و یک متن بدون چالش را مقیاس هزاران کتاب قراردادن است؛

۲. اکتفا به واژه های عام فقهی برای ذخیره و بازیابی یعنی درهم کردن جزئیات گوناگون یک بحث فقهی بدون اینکه بین آنها طبقه بندی صورت داده باشد؛

۳. دانش فقه را با علومى مانند اخلاق و مانند آن قیاس کردن؛ چه اینکه علم فقه از نظر تعداد کتاب و موضوعات کلان با زیرمجموعه های گسترده هیچ سنخیتی با علوم دیگر ندارد؛

۴. پیروی نکردن از تمام جوانب اصطلاح نامه فقه.

کتابنامه

۱. ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق)، معجم مقائیس اللغة، ج ۴، چ ۱، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۲. آخوند خراسانی، محمد کاظم (۱۴۱۵ق)، کفایة الاصول، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
۳. بهمن آبادی، علیرضا (۱۳۸۵)، «سایت دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی»، <http://portal.nlai.ir/daka/Wiki>
۴. رحمانی، محمد و همکاران (۱۳۸۱)، اصطلاح نامه منطق، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
۵. شهید اول، محمد بن جمال الدین مکی عاملی (۱۴۱۱ق)، اللمعة الدمشقیة، چ ۱، قم: دارالفکر.
۶. طوسی، محمد بن حسن (شیخ) (۱۴۰۳ق)، عدة الاصول، ج ۱، چ ۱، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث.
۷. طوسی محمد بن حسن (شیخ) (۱۳۸۷ق)، المبسوط فی فقه الامامیة، تصحیح سید محمد تقی کشفی، چ ۳، تهران: مرتضویه.
۸. علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۰۴ق)، مبادئ الوصول الی علم الاصول، بیروت: دار الاضواء.
۹. فتاحی، رحمت الله (۱۳۷۳)، فهرست نویسی، اصول و روش ها، ویرایش: اسدالله آزاد، چ ۱، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
۱۰. فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق)، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، قم: دارالهجرة.
۱۱. حلی، ابوالقاسم نجم الدین (محقق) (۱۴۰۳ق)، شرایع الاسلام، چ ۲، بیروت: دارالاضواء.
۱۲. مظفر، محمدرضا (۱۳۷۰)، المنطق، قم: چاپ افسر.
۱۳. نوروزی، علیرضا (۱۳۹۳)، نمایه سازی کتاب، ویرایش دوم، چ ۲، تهران: چاپار.
۱۴. نوروزی، علیرضا و خالد ولایتی (۱۳۸۹)، نمایه سازی موضوعی، نمایه سازی مفهومی، چ ۱، تهران: چاپار.
۱۵. نووی، یحیی بن شرف (بی تا)، المجموع شرح المذهب، بیروت: دارالفکر.

۱۶. واردی، سیدتقی (۱۳۹۷)، «علل ترجیح نمایه موضوعی با رویکرد ترکیبی در بازنمایی موضوعات فقهی»، فصلنامه علمی، پژوهشی فقه، س ۲۵، ش ۳، ص ۷۶-۱۰۷.
۱۷. یعقوب نژاد، محمدهادی و همکاران، (۱۳۸۲)، سایت پژوهشکده اطلاعات و مدارک اسلامی: <http://islamicdoc.isca.ac.ir/Portal/Home>

۱۴۷

فقه

نمایندگی نظام مند اطلاعات دانش فقه

References in Arabic / Persian

1. Ibn Faris, Ahmad (1404 AH), *al-Mo'jam Maqaees al-Loqat*, Vol. 4, first print, Qom: Islamic Propagation Office of Qom Seminary Publications.
2. Akhund Khorasani, Mohammad Kazem (1415 AH), *Kefayat al-Osul*, Qom: Islamic Publications Office.
3. Bahmanabadi, Alireza (1385 SH), "*Website of Library and Information Encyclopedia*", <http://portal.nlai.ir/daka/Wiki>.
4. Rahmani, Mohammad et al. (1381 SH), *Thesaurus of Logic*, Qom: Bustan Ketab Institute.
5. Shahid Awal, Muhammad ibn Jamal al-Din Makki Ameli (1411 AH), *Al-Loma'a al-Damashqiyah*, first print, Qom: Dar al-Fikr.
6. Tusi, Muhammad ibn Hasan (Sheikh) (1403 AH), *Idat al-Osul*, vol. 1, first print, Qom: Alulbayt le Ihyā al-Torath Institute.
7. Tusi Mohammad Ibn Hassan (Sheikh) (1387 AH), *Al-Mabsoot Fi Fiqh Al-Imamiyah*, edited by Seyyed Mohammad Taghi Kashfi, third print, Tehran: Mortazavieh.
8. Allameh Helli, Hassan Ibn Yusuf (1404 AH), *Mabadi al-Usul ila Ilm al-usul*, Beirut: Dar Al-Azwa.
9. Fattahi, Rahmatollah (1373 SH), *Cataloging, Principles and Methods*, Edited by Assadollah Azad, first print, Mashhad: Ferdowsi University Publications.
10. Fayoumi, Ahmad Ibn Muhammad (1414 AH), *Al-Masbah Al-Munir Fi Gharib Al-Sharh Al-Kabir le Al-Rafi'i*, Qom: Dar Al-Hijrat.
11. Helli, Abu al-Qasim Najmuddin (researcher) (1403 AH), *Sharaye' al-Islam*, second print, Beirut: Dar al- Azwa.
12. Muzaffar, Mohammad Reza (1370 SH), *Al-Mantiq*, Qom: Offset Publications.

13. Nowruzi, Alireza (1393 SH), *Book Indexing*, Second Edition, second print, Tehran: Chapar.
14. Nowruzi, Alireza and Khaled Velayati (1389 SH), *Thematic Indexing, Conceptual Indexing*, first print, Tehran: Chapar.
15. Nawawi, Yahya ibn Sharaf, *Al-Majmoo Sharh Al-Mohazab*, Beirut: Dar al-Fikr.
16. Waredi, Seyed Taghi (1397 SH), "Causes of preferring a thematic index with a combined approach in representing jurisprudential issues", *Journal of Jurisprudence*, Vol.25, no. 3, pp. 76-107.
17. Yaghoubnejad, Mohammad Hadi et al., (1382 SH), Research Center Islamic Information and Documents website:
<http://islamicdoc.isca.ac.ir/Portal/Home>.